

Een ode aan de verborgen natuur onder water

De natuur in het Markermeer, waaronder Marker Wadden, is ook onder water zeer de moeite waard. Het slibrijke water mag dan ogenschijnlijk dood zijn, in werkelijkheid bruist het van het leven. Helaas hebben maar weinig natuurliefhebbers daar oog voor, zelfs professionals niet. Hoogste tijd dat ze hun blik verruimen, om te beginnen met een snorkelmasker.

Tekst **Marcel van den Berg**

Al snorkelend in de Gouwee, gelegen tussen Volendam, Monnickendam en Marken, kom ik in een totaal andere wereld. Ik zie hoe watervlooiën met hun waaiers het water filteren alsof hun leven ervan afhangt. Overal zie ik vlokreeften, snel en behendig dekking zoeken voor die man-met-snorkel. Ik waan mij in een oerwoud van waterplanten, waarop sponzen groeien en talloze slakken de bladeren afgrazen. Een larve van een kokerjuffer zit met zijn lijf in een veilig, zelfgemaakt huisje, goed verborgen in het dichte woud. Ik krijg zelfs een warm gevoel in het frisse water, als een nieuwsgierige school baarzen mij komt bekijken. De verwondering is misschien wel wederzijds.

Voor mij is het leven onderwater de ultieme natuurbeleving. Ik ben op bezoek in een wereld met andere planten, dieren en geluiden dan erboven. Maar als passanten mij zien snorkelen, ontvang ik vooral verbaasde blikken. Een enkeling durft te vragen of ik al wat zie of iets kwijt ben. Zelfs sommige natuurliefhebbers denken bij 'water' niet direct aan 'natuur'. In het Nationaal Park Nieuw Land lijkt dat niet veel anders. De bezoekers die op Marker Wadden de pont afko-

1 Boven een dik tapijt van kranswieren, zoals van sterkranswier (*Nitelopsis obtusa*), kan het water kristalhelder zijn (Foto: John van Schie)

men, hebben verrekijkers, fototoestellen en teletenzen om hun nek hangen, meestal naast elkaar. Bij mooi weer zal misschien een enkeling badkleding bij zich hebben, maar ik zie niemand met een snorkel- of duikuitrusting.

Marker Wadden is nu nog niet de plek in het Markermeer om te gaan snorkelen – die moet zich nog verder ontwikkelen – de Gouwee is dat zeker wel. Wat bijna iedereen ontgaat, is dat het water daar kristalhelder kan zijn, vooral boven waterplanten zoals kranswieren 1. Tijdens mijn promotieonderzoek was ik hierdoor geboeid. Ik heb van alles gemeten om erachter te komen waarom dat water boven de waterplanten toch zo helder was. Al in juni trad er een verschil op in helderheid tussen de vaargeul zonder waterplanten en het water boven de waterplanten. Uit mijn metingen bleek dat er minder algen zijn boven de waterplanten en ook minder slib. Hoogzomer zorgden de kranswieren voor ongeveer tien keer minder algen en zelfs honderd keer minder opwerveling van slib op de waterbodem. De kranswieren deden dat zo snel, dat het water over een afstand van tientallen meters veranderde van troebel naar helder (Van den Berg, 1999). Waterplanten zijn dus belangrijk voor de helderheid van het water en de waterhelderheid is weer belangrijk voor het leven in het water. Planten die allerlei ander leven aantrekken kunnen beter groeien, snoeken kunnen beter jagen. Een mooie bijkomstigheid voor mij is dat het heldere water het snorkelen ook aanzienlijk leuker maakt.

Onwetendheid

De beperkte belangstelling van natuurliefhebbers op Marker Wadden voor het onderwaterleven lijkt mij niet zozeer een bewuste onderwaardering, maar het gevolg van onwetendheid. Ik kan het de bezoekers niet kwalijk nemen. Mensen zijn nu eenmaal landdieren, die veel moeite moeten doen om onder water



te zijn. Minder dan één procent van de Nederlanders heeft wel eens een duikmasker op, en dat zal dan vaak nog buiten Nederland zijn ook. Ook andere gebruikers van het Markermeer, zoals zwemmers, zeilers en schippers met motorboten, hebben slechts onbewust 'iets' met waternatuur. De waterplanten zorgen voor goed zwemwater en voorkomen bloei van blauwalgen die schadelijk kunnen zijn voor de gezondheid. Waterplanten zijn dus goed voor de natuur en voor de zwemmers. Maar zeker aan de westkant van het Markermeer zijn waterplanten nu vaak synoniem met 'overlast', omdat ze zorgen voor vastgelopen motor- en zeilboten 2. De overlast kan zo sterk zijn dat waterplanten voor een deel gemaaid worden. Zo ontstaat er spanning tussen de waarde van natuur onder water enerzijds en het gebruik van het water door watersporters anderzijds.

'Waardeloze bak met slib'

Er zijn ook water- of natuurprofessionals die de natuur onder water onderschatten. Zo laat Leo Onderwater het liefst woningen bouwen of landbouw bedrijven op bodem van het Markermeer (zie ook De Splijtzam, pagina 228). Hij zegt het onbegrijpelijk te vinden dat er Natura 2000-waarden in het gebied zijn. Hij ziet deze waarden niet als iets om te beschermen maar als een belemmering voor nieuwe ontwikkelingen. Het Markermeer is een 'waardeloze bak met slib',

2 Doorgroeid fontein-kruid is één van de soorten die naar het wateroppervlak groeit en overlast kan geven voor de watersport. (Foto: Marcel van den Berg)

aldus Onderwater. Deze voorstelling van de natuur onder water -zoals in het Markermeer- verdient een stevige nuance.

Ja, in het open water van het Markermeer is veel slib aanwezig. Dat slib in het water is het resultaat van de erosie door windgolven van klei-afzettingen uit de periode vóór de aanleg van de Afsluitdijk. Het slib uit de Zuiderzee is daarmee een natuurlijk gegeven en hoort bij dit ecosysteem. En als waterplanten het goed doen, zoals in de Gouwzee en aan de westkant van het Markermeer, neemt het slib snel af en is het lokaal helder. Zo ontstaan er natuurlijke overgangen tussen





“Wat je niet ziet of weet, zul je niet waarderen”

helder en troebel water die thuishoren in het ecosysteem. Het slib is daarmee niet een probleem dat per sé een oplossing nodig heeft.

Het slibrijke water mag dan ogenschijnlijk dood zijn, in werkelijkheid bruist het van het leven. Zo wemelt het van de algen in het open water. Ze zijn niet zichtbaar voor het blote oog en een goede microscoop is nodig om de vormenrijkdom te zien. Er leeft van alles dat weer van levende of dode algen eet, zoals roepootkreeften, watervlooien, radardieren en mosselen. Dit dierlijk plankton beleeft een piek van mei tot juni. En dat is precies de periode dat jonge vissen hongerig uit hun eieren komen. Die jonge vis is dol op het dierlijk plankton en zonder moeite eten ze nagenoeg alles schoon op. Als het dierlijk plankton op is, krijgen de algen weer een kans. De meeste jonge vissen stappen dan over op andere, grotere voedselbronnen.

Geheim

De levende en dode algen zijn ook een voedselbron voor talloze dieren in en rond de bodem, zoals larven van dansmuggen en wormen. De hele voedselketen van het Markermeer is op die manier grotendeels gebouwd op algen (Tack et al., 2024). De omvang en ondiepte van het meer zorgen ervoor dat het gebied

3 Slakken grazen op de diatomeeën en andere algen die op de bladeren van waterplanten groeien. (Foto: Marcel van den Berg)

enorm belangrijk is voor diverse vogelsoorten, zoals grote zaagbek, nonnetje, visdief en mosseleiders als kuifeend en toppereend. Het Markermeer is al met al een uniek Natura 2000-gebied waar in totaal 22 soorten en 2 leefgebieden wettelijk beschermd zijn. De meeste van deze soorten zitten aan het eind van de voedselketen. Alleen het topje van de ijsberg is dus beschermd. Verreweg het grootste deel van de natuurwaarden is heel klein, zit onzichtbaar onder water en blijft een geheim voor bijna alle natuurliefhebbers 3. Wat je niet ziet of weet, zul je niet waarderen. Helaas heeft dat ook vat op sommige professionals die het Markermeer nu onterecht afdoen als een dode bak met slib.

Om de waternatuur te verbeteren, zijn veel maatregelen genomen. Het is vooral te danken aan afvalwaterzuiveringen en mestbeleid dat de belasting van voedingsstoffen naar het Markermeer is afgenomen. De hoeveelheid algen neemt daardoor af, het water is helderder en de waterplanten nemen toe. Dat is goed nieuws, omdat waterplanten een alternatieve voedselbron zijn in de voedselketens, maar ook een belangrijk leefgebied vormen voor talloze andere planten en dieren. De toename van de waterplanten maakt het verlies van algen als voedselbron echter niet goed.

Hierdoor kan een tegenstrijdigheid optreden tussen het waterkwaliteitsbeleid -het voldoende terugdringen van voedingsstoffen- en het natuurbeleid -het borgen van voldoende voedsel voor beschermde top-predatoren. De afname van algen is goed voor de waterkwaliteit maar breekt tegelijk de basis af van het voedsel voor bijna alle beschermde Natura 2000-soorten. Minder algen betekent minder draagkracht voor de top van de voedselketen: bijna alle beschermde vogelsoorten.

De effecten van de voedselverarming zijn sterk zichtbaar, omdat in het Markermeer niet of nauwelijks natuurlijke aanvoer is van voedingsstoffen uit aanliggende voedselrijke moerassen. Door dijken, dammen en een onnatuurlijk waterpeil zijn deze moerassen nagenoeg afwezig en raakt het water te voedselarm.

Herstelmaatregelen, zoals de aanleg van Marker Wadden, zijn belangrijk voor de waternatuur. Ze voegen veel leefgebieden toe die schaars zijn geworden in het Markermeer, zoals rietmoerassen, kale grond, ondiep water en waterplanten. En daar profiteren veel soorten vogels van. Ook de onderwaternatuur kan hiervan profiteren, zoals vissen die paaien of opgroeien in de moerasgebieden. Voedingstoffen die worden 'gemaakt' op Marker Wadden, zoals vogelpoep, kunnen uitstromen naar het Markermeer, al is de omvang naar verwachting niet zo groot als gewenst (Van der Geest, mondelinge mededeling).

Minder waternatuur

Waar velen ondertussen niet bij stilstaan, is dat ook waardevolle waternatuur van het Markermeer kleiner is geworden in omvang. Waar eerst brasem naar larven van dansmuggen zocht, is nu voor een deel land gekomen. Bovendien zijn er diepe putten gekomen om het zand en slib voor de aanleg uit te halen, waarbij een deel van het zand geld oplevert. Het water in de putten kan zuurstofloos worden, en het bodemleven is daar niet zo rijk als in het ondiepe water. Bovendien verzamelen de putten ook voedingsstoffen die eenmaal in de put niet meer beschikbaar zijn voor algen (Noordhuis et al., 2022). Dat laatste is weliswaar goed nieuws voor de waterkwaliteit, maar slecht nieuws voor de voedselproductie voor de vogels. De vogels zijn via stappen in de voedselketen vooral afhankelijk van de voedingsstoffen die worden opgenomen door de algen.

Het maken van goede afwegingen en keuzes is voor het natuurherstel van het Markermeer een hele uitdaging. Enerzijds is het systeem rijk en uniek, en is het verbeterd in waterkwaliteit. Anderzijds staat het nog steeds onder druk, vanwege de beperkte land-water overgangen en het onnatuurlijke peil, en veel andere activiteiten die een beslag leggen op de ruimte in het Markermeer. Het natuurbeheer is nu sterk gericht op hetgeen de mens kan zien en kan beleven. Dat is begrijpelijk, maar geeft ook risico's voor de bescherming van onbekende waarden in het open water.



4 Zoetwatermosselen bewegen zich tussen de waterplanten en filteren algen uit het water. (Foto: Marcel van den Berg)

Als ik iets zou mogen wensen, is het dat de waternatuur haar geheimen makkelijker prijs zou geven. Iedereen een snorkelmasker op? Dat gaat niet zo snel gebeuren verwacht ik. Een geweldig alternatief is 'De Duikeend' op Marker Wadden. In deze vogelhut is een trap naar beneden die uitkomt bij een dik glazen raam waar baarzen, stekelbaarzen en duikwantsen zich probleemloos laten bekijken. Als je de blik iets naar boven richt, zie je visdieven hun jongen voeren met kleine vis. Het geeft in een oogopslag een groot deel van het zichtbare ecosysteem weer.

En verruim vooral ook de blik over de randen van het Markermeer. Door water te verbinden met het achterland, kan het Markermeer natuurlijker functioneren, zoals voorgenomen in het project 'De Oostvaarders-oevers'. Dit project voorziet in een verbinding voor water en vissen tussen de moerassen van de Oostvaardersplassen en het open water van het Markermeer.

Maar hoe dan ook is een duikmasker een goed begin van die verruimde blik. Eén belofte: je zult je verbazen! ■

Marcel van den Berg,
Aeres Hogeschool Almere
marcel.van.den.berg@aeres.nl

Literatuur

De literatuurlijst van dit artikel vindt u door deze QR-code te scannen, of bij de online versie van dit artikel, die te vinden is <https://delevendenatuurmagazine.nl/de-levende-natuur> xxxxxxxx xxxxxx xxxxx xxxxxxxxxx xxxxx xxxxxxxx xxxxx xxxxx.

QR-code
literatuurlijst